

ЛІТАРАТУРНАЯ КАНАНІЗАЦЫЯ: НА ШЛЯХУ ДА ЦЭНТРА

ІВАН ЯСЮК

Анотацыя: Артыкул прысвечаны пытанню літаратурнай кананізацыі і ролі канкрэтнага пункта – Цэнтра – у механізме фарміравання канона і кананізацыі аўтара. Пад увагу бярэцца толькі пэўны аспект літаратурнай кананізацыі ў перыяд 1920-х гадоў, а менавіта: адукацыйныя інстытуцыі, літаратурныя групы і філіі, а таксама перыядычныя выданні, што непасрэдна ўдзельнічаюць у працэсе кананізацыі і “стварэння пантэона”.

Ключавыя словы: літаратурны канон, пантэон, кананізацыя, перыядычныя выданні.

LITERARY CANONISATION: ON THE WAY TO THE CENTRE

Abstract: The article is dedicated to the issue of literary canonisation and the role of a definite point – the Centre – in the mechanism of formation of a canon and canonisation of the author. Only specific aspects of literary canonisation of the 1920s are considered: educational institutions, literary formations and branches together with periodicals that take part in the process of canonisation and “pantheon creation.”

Keywords: Literary Canon, Pantheon, Periodicals.

Літаратурны канон – у межах нашага даклада – будзем разумець не як правілы паэталагічныя і правілы стварэння тэкстаў у залежнасці ад светабачання ды ідэалогіі. Мы разумеем літаратурны канон 1920-х (ці, дакладней, яго станаўленне ў межах пачатку пралетарскай літаратуры) як сукупнасць аўтараў і твораў, што вызначаюцца “першасным”, пэўным мерывам. У дадзеным выпадку бліжэй тут будзе яшчэ адно паняцце – літаратурны пантэон. *“Паняцце нацыянальнага літаратурнага пантэона бачыцца як нейкая сукупнасць вышэйшых мастацкіх, філасофска-эстэтычных аўтарытэтаў, персаналізаваных у выглядзе асобных пісьменніцкіх імёнаў, корпусаў іх творчасці або нават асобных мастацкіх твораў, якія атрымалі статус эмблематычных узораў”* (Мегрелишвили, 2013: 35).

Для таго, каб дасягнуць вызначанага статусу “эмблематычнага ўзору”, аўтар/твор мусіць быць легітымізаваны. У нашым дакладзе звернем увагу на тыя фактары і інстытуцыі, што легітымізуюць, кананізуюць аўтара/тэкст ці дапамагаюць прайсці шлях да кананізацыі. Зробім яшчэ адну агаворку: кананічныя аўтары/творы ўспрымаюцца ў значэнні класічных, але паводле найбольш пашыраных крытэрыяў для “акласічвання” можна выдзеліць і “выпрабоўванне часам”. У выпадку 1920-х гадоў – пра тую найноўшую літаратуру варта казаць не “класічны” пантэон, а, хутчэй, “першасны”.

Першым і найбольш істотным вылучым фактар Цэнтра. Звязваем яго перадусім з тэарэтычнай працай Паскаль Казанава (Pascale Casanova) (Casanova, 2004). Важна зразумець тое, што яе Цэнтр – Парыж – пункт збору літаратурнага пантэона. Менавіта тут, дзякуючы розным шляхам, вызначалася сучаснасць літаратурнага жыцця. Пэўным чынам тэорыю Казанава можна прымяніць і на беларускай літаратуры 1920-х гадоў, дзе Цэнтрам літаратурнага руху стаў Мінск з яго літаратурнымі аб’яднаннямі, магчымасцямі для публікацыі і г.д. Мінск сабраў пантэон беларускіх літаратараў. Тут жа паўсталі і неабходныя для кананізацыі інстытуцыі.

Пасля 1932 года, пасля рэарганізацыі літаратурных аб’яднанняў, на літаратурнай арэне паўстае такая значная інстытуцыя, як Саюз савецкіх пісьменнікаў (Саюз пісьменнікаў СССР/БССР). Гэта адзіны орган кіравання ўсёй літаратурнай творчасцю, заканатворчая, рэгулюючая, а разам з тым і кананізуючая інстытуцыя. Усе літаратурныя творы так ці інакш праходзяць праз Саюз пісьменнікаў, тут прыводзіцца ў жыццё магістральная лінія (1934 год – вызначальны метада – сацрэалізм), што павінна адлюстроўвацца ў найноўшай савецкай літаратуры. Саюз пісьменнікаў дае шлях літаратурнаму твору, вызначае, каму быць пісьменнікам, а каму не і г.д.

Можна вылучыць некалькі значных пунктаў, праз якія адбываецца (праходзіць шлях да) кананізацыя аўтара ці твора.

1. Навуковыя/адукацыйныя інстытуцыі (Інбелкульт, БДУ).

Інбелкульт як установа культурніцкая, навуковая. У гуманітарным аддзеле, якім кіраваў Некрашэвіч, была кафедра беларускай літаратуры пад кіраўніцтвам праф. Замоціна. Так, напрыклад, у межах Інбелкульту была падрыхтавана праца праф. Піотуховіча “Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры” (Піотуховіч, 1928).

Гісторыю літаратуры мы таксама адносім да тых фактараў, што кананізуюць аўтара/твор ці дапамагаюць кананізацыі. Згадаем тут не толькі “Нарысы па гісторыі” Піотуховіча, але і, безумоўна, працу Максіма Гарэцкага. Перадусім важна разумець, якія аўтары і творы ўключаліся ў спіс (змест), а значыць – прызнаваліся. А таксама якую ацэнку давалі аўтары гэтым персаналіям.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт таксама садзейнічаў працэсу кананізацыі. Выбар аўтараў, што ўваходзілі ў праграму вывучэння, – гэта паказчык прызнання, статуснасці ў літаратурным полі.

“Адукацыйная сістэма рэтрансліюе не ўсё без разбору, а толькі легітымныя ўзоры культуры і – што вельмі важна – навязвае (ці, калі выказацца больш мякка, – укараняе) легітымныя мадэлі інтэрпрэтацыі гэтых узораў. Легітымнасць жа гэтая вызначаецца ідэалогіяй, што пануе ў тым ці іншым грамадстве. Адпаведна, са зменаю ідэалогіі могуць адбывацца даволі істотныя трансфармацыі і ў інстытуцыйным каноне” (Кісялёва, 2015).

У дадзеным выпадку гаворым пра тое, што аўтар займае становішча ў пантэоне ўжо тады, калі ён прайшоў гэты шлях, апынуўся ў Цэнтры. Толькі цяпер яго пазіцыя замацавана праграмай, легітымавана адпаведнай інстытуцыяй. Іншыя ж пункты нашага даклада якраз звязаны з тым, як аўтару прайсці гэты шлях, што і як будзе гэтаму садзейнічаць.

2. Літаратурныя групы і іх філіі.

Літаратурныя аб’яднанні можна разглядаць двухбакова: і як шлях да кананізацыі, і як фактычна выніковы пункт. Бо, публікуючыся ў выданнях аб’яднанняў, аўтаматычна атрымліваеш легітымацыю з боку сяброў аб’яднання, пэўнае прызнанне. Перадусім звернем увагу на маладнякоўства, бо на іх прыкладзе найбольш зразумелы шлях творцы да легітымацыі. Архіўныя дакументы (пракаколы) паказваюць, што Цэнтральнае бюро “Маладняка” (ЦБ) кантралявала склад сяброў, мела пэўныя характарыстыкі, хто чым займаецца, у каго якія творы апублікаваны. З пратаколаў відаць, што творы з перыферыі (удзельнікаў маладнякоўскіх філій і студый) накіроўваліся ў ЦБ для публікацыі, праходзячы дзве апрабацыі: рэцэнзаванне ў межах філіі і

студыі, а таксама непасрэдную ацэнку сяброў ЦБ. Не абавязкова аўтары, чые творы былі апублікаваны ў выданні ЦБ, мелі на мэце зафіксавацца ў Мінску і выдавацца толькі там, то бок перайсці на іншую іерархічную прыступку.

3. Перыёдыка, часопісы.

Перыядычныя выданні адыгрываюць значную ролю ў працэсе кананізацыі; гэта шлях творцы. Для разумення важнасці перыёдыкі для кананізацыі разгледзім дадзеныя ББС (Беларускія пісьменнікі, 1992–1995), што змяшчаюць аналіз выданняў, у якіх публікаваліся аўтары, а таксама шлях пісьменніка: дзе было першае выданне, дзе публікуецца якая колькасць твораў і г.д. Разгледзеўшы дадзеныя звесткі, можна казаць пра некалькі шляхоў: публікаванне толькі ў перыферычных выданнях (толькі Гомельшчына, скажам), першыя публікацыі ў перыферычных выданнях – затым публікацыі ў сталічных газетах і часопісах. У дадзеным выпадку зробім рэмарку: пераход да друкавання ў Мінску не заўжды выключна адназначны. Атрымліваецца, што 90–95% далейшых твораў публікуецца ў Мінску, але сустракаюцца публікацыі і ў перыферычных выданнях.

Выдзяляецца таксама і такі варыянт, калі публікацыі ідуць выключна ў мінскіх выданнях. Сюды ж можна аднесці і тых, хто, скажам, публікаваўся толькі ў газеце “Штэрн” (яўрэйская газета ў Мінску), але ў дадзеным выпадку можна казаць пра такую пазіцыю, як перыферыя ў Цэнтры, бо хоць гэтая газета і належала да Мінска, але выдавалася яна на яўрэйскай мове, кола твораў, чые творы былі змешчаны на яе старонках, было абмежаваным.

Такім чынам, мы бачым, што стварэнне пантэона (ці канона 1920-х гадоў – менавіта як сукупнасці эмблематычных аўтараў і твораў) адбывалася рознымі шляхамі, у залежнасці ад рознага кшталту фактараў.

Бібліяграфія

1. *Беларускія пісьменнікі: бібліяграфічны слоўнік: у 6 т.* (1992–1995). Інстытут літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь, Беларуская Энцыклапедыя. Мінск: БелЭн.

2. Гарэцкі, М. (1921). *Гісторыя беларускай літаратуры*. Вільня : выданне «Віленскага выдавецтва» Б. Клецкіна.

3. Гарэцкі, М. (1924). *Гісторыя беларускай літаратуры*. Вільня : Выдавецтва Б. А. Клецкіна.

4. Гарэцкі, М. (1926). *Гісторыя беларускай літаратуры*. Мінск : Дзяржвыд БССР.

5. Кісялёва, Л. Г. (2015). “Механізмы канструявання літаратурнага канона”, *Матэрыялы VI Міжнароднага кангрэса беларусістаў 27–29 мая. Знаходзяцца ў друку. Цытуецца з дазволу аўтара.*

6. Мегрелишвили, Т. (2013). “Русский литературный канон в зеркале современности” *Toronto Slavic Quarterly*, 44, URL (доступ 20.09.2016): http://sites.utoronto.ca/tsq/44/tsq44_megrelishvili.pdf

7. Піотуховіч, М. (1928). *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры: Агляд літ.-ідэалаг.плыняў XIX і пачатку XX в.* Мн. : БДВ.

8. Casanova, P. (2004). *The world republic of letters. République mondiale des lettres* <engl.>. Cambridge, MA [u.a.] : Harvard Univ. Press